

Kentsel Tarımın Derin Ekoloji Kapsamında İncelenmesi¹

Examination of Urban Agriculture in The Frame of Deep Ecology

Neşet Kıcık²

¹Bu çalışma, 7-9 Haziran 2022 tarihinde düzenlenen IV. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresinde sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, neset.kicik@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-6297-6066

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

*Derin Ekoloji,
Sığ Ekoloji,
Kendini Gerçekleştirme,
Derin Ekoloji ve Tarım,
Kentsel Tarım*

Makale Geçmişi:

*Geliş Tarihi: 30 Haziran 2022
Kabul Tarihi: 8 Mayıs 2023*

ARTICLE INFO

Keywords

*Deep Ecology,
Shallow Ecology,
Self-Realization,
Deep Ecology and Agriculture,
Urban Agriculture*

Article History:

*Received: 30 June 2022
Accepted: 8 May 2023*

ÖZET

Çalışmanın amacı Derin Ekoloji anlayışı ile Kentsel Tarım arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Bu çalışma, Derin Ekoloji anlayışına uygun tarımsal üretimin nasıl olabileceği sorusuna açıklama getirmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Derin Ekoloji tartışılmıştır. Sonrasında endüstriyel tarımın çevresel etkileri ele alınmıştır. Bu süreçte literatüre kazandırılan eserler, referans alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde Kentsel Tarım ile Derin Ekoloji arasındaki ilişki tartışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde bulunan değerlendirme sürecinde, Kent Tarımını konu alan eserler incelenmiştir. Son olarak Derin Ekoloji anlayışına Kentsel Tarımın uygunluğu tartışılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda endüstriyel tarımın, Derin Ekoloji anlayışına uygun olmadığı anlaşılmıştır. Derin Ekolojiye uygun tarımsal üretimin Kentsel Tarımla sağlanabileceği tespit edilmiştir. Sonuç olarak endüstriyel tarımın Derin Ekoloji anlayışına uygun olmadığı görülmüştür. Endüstriyel tarım, canlı yaşamı ve doğal denge için büyük bir tehdittir. Derin Ekoloji düşüncesi ise canlı yaşamına ve doğal dengeye vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla çevreye uyumlu tarımsal üretim Derin Ekoloji düşüncesinde karşılık bulmaktadır. Bu doğrultuda Kentsel Tarım, endüstriyel tarımın olumsuz etkilerini azalttığından Derin Ekolojiye uyumlu tarımsal bir üretim anlayışıdır.

ABSTRACT

The aim of the study is to evaluate the relationship between Deep Ecology and Urban Agriculture. This study explains how agricultural production can be in accordance with the understanding of Deep Ecology. In this direction, Deep Ecology was discussed. Afterwards, the environmental effects of industrial agriculture were discussed. In this process, the works brought to the literature were reviewed. Finally of study, the relationship between Urban Agriculture and Deep Ecology is discussed. Finally, the works on Urban Agriculture were examined. Finally, the suitability of Urban Agriculture to the understanding of Deep Ecology was discussed. As a result of these evaluations, it was understood that industrial agriculture was not suitable for the understanding of Deep Ecology. It has been determined that agricultural production suitable for Deep Ecology can be provided by Urban Agriculture. As a result, it was seen that industrial agriculture was not suitable for the understanding of Deep Ecology. Industrial agriculture is a great threat to living life and natural balance. The idea of Deep Ecology emphasizes living life and natural balance. In this direction, Deep Ecology supports eco-friendly agriculture. Urban agriculture reduces the negative effects of industrial agriculture and Urban Agriculture is compatible with Deep Ecology.

İnsanlık yüzyıllar boyunca doğa ile ilişki içinde olmuştur. Avcı-toplayıcı toplumlarda insan doğanın bir parçası şeklindeyken tarım devrimiyle birlikte yerleşik hayata geçmeye başlayan insan yavaş yavaş doğanın bir parçası olmaktan çıkarak doğanın efendisi olmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda insanlığın özellikle Sanayi Devriminden sonra doğaya ve diğer canlıların yaşam alanlarına müdahalesiyle çevreyi daha da kirlettiği görülmektedir. İnsanlar tarafından doğaya ve canlı yaşamına yapılan bu olumsuz müdahalelerin önüne geçmek ve doğadaki canlıların hak ettiği yaşama hakkına ulaşmalarını sağlamak için düşünürler ve araştırmacılar tarafından çevresel ve ekolojik önlemler araştırılmaya başlanmıştır. Bu önlemlerden birisi de Arne Naess'in ortaya attığı Derin Ekoloji anlayışıdır.

Derin Ekoloji sadece insanların değil tüm canlıların bir değere sahip olduğunu kabul ederek çevresel sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Derin Ekoloji düşüncesi, tüm çevresel etkileri hesaba katarak çevre sorunlarına yönelmiştir. Örneğin Derin Ekolojinin değindiği Biyosferik Eşitlik İlkesi, insanların ve diğer canlıların beslenme gibi temel ihtiyaçlarını giderme kapsamında belirli sınırlar çizerek insanlar karşısında diğer canlıların güvenliğini sağlamaktadır. Bu doğrultuda Derin Ekoloji; doğadaki tüm canlıların yaşam haklarının korunmasında, çevresel sorunların önlenmesinde, doğadaki her şeyin kendi içinde değerli olduğu anlayışının gelişmesinde ve insanların çevreye ve diğer canlılara zarar vermeden temel ihtiyaçlarını karşılamasında önemli bir çözümdür. İnsanların ekosisteme zarar vermeden ihtiyaçlarını giderme kapsamında tarımın konumu oldukça önemlidir. Bu önemin başlıca nedenleri, tarımsal faaliyetlerinin insanların temel besin ihtiyaçlarını karşılaması ve yapısı gereği çevreyle yakından ilişkili olmasıdır. Fakat günümüzdeki endüstriyel tarımda uygulanan "Monokültür" gibi uygulamalar; çevreyi, doğal kaynakları ve diğer canlı yaşamını olumsuz etkilemektedir. Bu da Derin Ekoloji düşüncesinde tarımı giderek önemli bir konuma getirmektedir.

Bu çalışma ile Arne Naess'in geliştirdiği Derin Ekoloji düşüncesi/kavramı ve Derin Ekoloji felsefesinin ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Devamında Derin Ekolojiye getirilen eleştirilerden de faydalanarak objektif bir Derin Ekoloji tasviri yapılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte insan yaşamında önemli bir konumda olan ve doğrudan çevreyle ilişkili tarımın Derin Ekoloji anlayışındaki yerinin saptanması hedeflenmiştir. Ardından günümüzde Derin Ekoloji kapsamında tarımın mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. Son olarak Kentsel Tarım üzerinde durulmuş ve Derin Ekoloji Düşüncesine Kentsel Tarımın uygun olup olmadığı ele alınmıştır.

1. DERİN EKOLOJİ

Derin Ekoloji düşüncesinin fikir babası, Aldo Leopold'dur. Aldo Leopold, eko-merkezci bir bakış açısına ve "Toprak Etiği (A Land Ethic)" denemesine sahip önemli bir düşünürdür. Özellikle Leopold'un eko-merkezci bakış açısı, Derin Ekolojinin şekillenmesinde oldukça önemlidir. Derin Ekoloji düşüncesinin gelişmesi kapsamında bir diğer önemli isim olan Arne Naess ise Derin Ekolojinin kurucusu olarak gösterilmektedir (Ertürk, 2018, s.378). Arne Naess'in karşılaştığı hususlar ve düşünce yapısı, kurucusu olduğu Derin Ekolojide doğrudan yer almıştır. Örneğin İkinci Cihan Harbi sırasında savaş karşıtı aktif rol oynaması ve Gandhi'nin şiddeti reddeden düşünce yapısından etkilenmesi (şiddet karşıtlığı) Derin Ekolojiye yansımıştır (Arıkan, 2020, s.194).

Arne Naess, 1972 yılında Romanya'nın başkentinde düzenlenen "Üçüncü Dünyanın Geleceği Konferansında" Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji ayrımını yapmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra yayınlanan "Sığ ve Derin, Uzun Menzilli Ekolojik Hareket: Bir Özet (The Shallow and the Deep, Long-Range. Ecology Movement-Summary)" adlı makalesinde Sığ ve Derin Ekoloji arasındaki farklılıkları ortaya koyarak Derin Ekolojinin ilkelerine atıfta bulunmuştur. Bu ilkelere 1986 yılında kaleme aldığı "Derin Ekoloji Hareketi: Bazı Felsefi Yönler (The Deep Ecology Movement Some Philosophical Aspects)" adlı makalesinde yer vermiştir (Önder, 2017, s.117). Ayrıca Naess'a ek olarak Gary Snyder, Bill Deval ve George Session gibi isimlerin de Derin Ekolojiye önemli katkıları olduğu bilinmektedir (Tuğaç, 2018, s.329).

Temelde Arne Naess sadece yeni düşünce veya ekolojik anlayış ortaya atmaktan ziyade ekoloji düşüncesinde insan merkezci anlayışı temelden değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu değişim (Nicolaus Copernicus Devrimiyle ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda daha öncesinde kabul gören "Evrenin Merkezi Dünya" görüşü Nicolaus Copernicus'un (1473-1543) çalışmaları ile değişmiştir. Bu durum bilimsel devrim olarak görülmektedir (Sunay, 2009, s.88-90). Arne Naess ise bu bilimsel devrimin bir benzerini ekolojide yapmıştır. Arne Naess'in ortaya atması olduğu Derin Ekoloji anlayışı, insan merkezci görüşün yıkılışını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Derin Ekoloji, "2. Copernicus Devrimi" olarak adlandırılmaktadır (Yaylı ve Yashıkaya, 2015, s.459).

1.1. Derin Ekoloji ve Sığ Ekoloji Ayrımı

Naess, Derin Ekolojiyi ortaya koyarken öncelikle Derin Ekoloji ve Sığ Ekoloji ayrımına yönelmiştir. Bunun sebebi Sığ Ekoloji içerisinde yer alan eksiklikleri ve aksaklıkları göstererek Derin Ekoloji düşüncesini daha sağlam bir zemine oturtmaktır. Bu amaçla Romanya'nın başkenti Bükreş'te Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji ayrımını yapmıştır. Böylece 1973 yılında yayımladığı ve Derin Ekolojinin ilkelerinden bahsettiği makalesine zemin hazırlamıştır. Temelde Sığ Ekoloji insan yararına olan ilkeleri

benimseyip savunurken Derin Ekoloji sadece insanın değil tüm canlıların bir değere sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu da Derin Ekoloji ile Sığ Ekoloji arasındaki temel ayrımı tasvir etmektedir (Özer, 2001, s.71). Derin Ekoloji ve Sığ Ekoloji

Derin Ekoloji	Sığ Ekoloji
Biyolojik çeşitlilik doğa ve doğal denge kapsamında değerlidir. Doğal yapının değerini insan ihtiyacı olarak görmek, diğer canlılar kapsamında ırkçı bir yaklaşımdır.	Biyolojik çeşitlilik insan yararı kapsamında önemlidir. Doğal yapının değeri, insan ihtiyacını karşılama derecesiyle belirlenir.
Bitkiler için değere sahiptirler ve korunmaları gerekir. Kirlenmeyi engellemek ekonomiden ve ekonomik gelişmeden daha önemlidir.	Bitkiler; tıp, tarım gibi alanlarda faydalandığı için değerlidirler. Kirlenmeyle mücadele ekonomik büyümeye bağlıdır. Ekonomik büyüme daha önceliklidir.
Artan nüfus doğal dengeyi tehdit etmektedir. Fakat bu tehdit gelişen ülkelerde daha farklı ve ciddi boyuttadır.	Ekolojik dengeyi etkileyen, gelişen toplumların nüfus artışıdır.
“Kaynak” sadece insanlar için değil tüm canlılar içindir. Sorun insanların yaşam standardında düşüş değildir. Asıl sorun insanların değişen doğal denge yüzünden yaşam kalitesinin düşmesidir.	“Kaynak” insana faydası olan bir yapıdır. İnsanlığın yaşam standardı ve olanaklarında gerileme veya vazgeçme mümkün olamaz.
İnsan bencildir ve kendini düşünür. Fakat değişebilirler.	Doğa acımasızdır. Bu durum gereklidir.

arasındaki ayrım Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 1. Derin Ekoloji ve Sığ Ekolojinin Ayrımını Gösteren Şema (Cihanalp, 2019, s.39 kaynağından faydalanarak oluşturulmuştur).

Tablo 1’de görüldüğü üzere Sığ Ekolojik anlayışta insan merkezci yapının daha ağır bastığı görülmektedir. Derin Ekolojik anlayış ise çevreyi ve canlı varlığını insanla sınırlı tutmayıp tüm ekosistem içinde yer alan varlıkları ele alarak bu varlıkların haklarını korumaya odaklanmıştır. Bu doğrultuda doğal dünya değerinin üstünlüğüne vurgu yapan Çevre Merkezçiliğe (Eko-Merkezcilik) bakıldığında Derin Ekolojik anlayış ile bağlantısını görmek mümkündür. Ayrıca Derin Ekolojinin hedefleriyle Eko-Merkezci anlayışın tanımı arasında benzerlikler görmek de mümkündür. Eko-Merkezci anlayış, çevre korumada sadece insanları ve diğer canlı varlıkları değil aynı zamanda çevredeki cansız varlıkların da haklarının olduğunu ve bu hakların dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır (Akkoyunlu Ertan, 2014, s.109). Bu doğrultuda Derin Ekolojik yaklaşımın Sığ Ekolojiyi insan odaklı olmakla suçlaması, Derin Ekolojinin Eko-Merkezci bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Sığ Ekoloji, insanı ve insan ihtiyaçlarını merkeze alan “İnsan Merkezci Çevre Etiği Anlayışını” içinde barındırmaktadır (Akkoyunlu Ertan, 2014, s.109). Tablo 1’de kaynakların insan için yararlı kaynak olarak gösterilmesi de buna bir kanıttır ve bu durum Derin Ekoloji ile Sığ Ekolojinin ayrılma noktalarından birisidir. Ayrıca Sığ Ekolojik yaklaşım, çevre kirliliğinin teknoloji yardımıyla üstesinden gelinebileceğine atıfta bulunur ve yasalar yardımıyla çevre kirliliğinin özelliklerinin belirlenebileceğini, kirliliğin en büyük nedeni olan sanayileşmenin gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelere yayılabileceğini vurgular. Derin Ekoloji ise doğayı bir bütün olarak ele aldığından kirlilik için verilen kararda sadece insanların değil diğer canlıların da gözetilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji arasında nüfus ile ilgili olarak da fikir ayrılıkları görülmektedir. Sığ Ekoloji, nüfusu gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olarak görmekteyken Derin Ekoloji ise nüfusun artmasına ve ortaya çıkabilecek sorunlara vurgu yapmaktadır. Ayrıca Derin Ekoloji, Sığ Ekolojinin aksine nüfus probleminde suçlunun gelişmiş ülkeler olduğunu söyleyerek nüfus sorununun çözülmesinde gelişmiş ülkelerin önemli role sahip olması gerektiğini vurgular. Genel olarak bu karşılaştırmalara bakıldığında Arne Naess’in neden ilk olarak Derin Ekoloji ile Sığ Ekolojiyi karşılaştırdığı anlaşılmaktadır (Cihanalp, 2019, s.39-40).

1.2. Derin Ekolojinin İlkeleri

Arne Naess ve George Session üzerinde anlaşış formüle ettikleri ve Derin Ekoloji için hayati olan Derin Ekoloji İlkeleri sekiz maddede düzenlenmiştir (Naess, 1994, s.94; Önder, 2017, s.120-121; Yaylı ve Çelik, 2011, s.374).

Bu maddeler:

- “Yeryüzünde canlı varlıkların yaşamsal faaliyetlerini sürdürme hakkı vardır ve her canlı içsel değere sahiptir. Bu değerler, insan yararından bağımsız olarak düşünülmelidir.”
- “Hayat formlarının zenginliği ve çeşitliliği, canlıların içsel değerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Bu zenginlik ve çeşitlilik, aynı zamanda kendi içinde değerlidir.”
- “Hayati ihtiyaçlarını karşılamak dışında, insanların canlı popülasyonunu ve çeşitliliğini azaltmaya hiçbir hakkı yoktur.”
- “İnsan hayatının ve kültürlerinin serpilip gelişmesi, insan nüfusunun ciddi ölçüde azalmasıyla mümkün olabilir. İnsan olmayan hayatın (diğer canlıların) gelişmesi de insan nüfusunun daha az olmasına bağlıdır.”
- “Halihazırda, insanın insan olmayan dünyaya müdahalesi aşırı düzeydedir ve durum gittikçe kötüleşmektedir.”
- “Dolayısıyla politikalar geliştirilmeli ve önlemler alınmalıdır. Değişen politikalar; temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Böyle bir değişikliğin getireceği sonuç, mevcut durumdan derin bir biçimde farklı olacaktır.”

- “İdeolojik değişiklik, gittikçe yükselen bir hayat standardını hedeflemekten ziyade hayatın niteliğini değerli kıılma (içsel değer taşıyan konumlarda yer alma) yönünde olmalıdır. Büyüklük/irilik ile yücelik arasındaki farka ilişkin derin bir bilinç olmalıdır.”
- “Yedi ilkelede yer alan unsurları kabul edenler, gerekli sorumlulukları yerine getirmekle doğrudan veya dolaylı olarak yükümlüdürler.”

Bu sekiz madde, Derin Ekolojiyi anlamak ve Derin Ekolojinin niteliklerini belirlemek için önemlilik arz etmektedir. Derin Ekolojiyi bir ekolojik hareket olarak benimseyenler bu ilkeleri doğrudan veya dolaylı olarak onaylamış sayılırlar. Derin Ekoloji düşüncesi/hareketi içinde yer almak için bu ilkelerin tümünü kabul etmek gerekir. Yukarıda yer alan maddelerden birini bile kabul etmeyenler veya uygulamayanlar Derin Ekoloji taraftarı sayılmamaktadırlar (Önder, 2017, s.121).

1.3. Derin Ekoloji Felsefesi (Ekosofi)

Derin Ekoloji ilkelerinin hem bilimsel hem de felsefi yönleri mevcuttur. Derin Ekoloji ilkelerini; dinlere (Budizm, Hristiyanlık gibi), geleneklere ve kültürlere dayandırmak mümkündür. Fakat önemli olan bu ilkenin amaçları dışına çıkmamaktır. Bu doğrultuda Derin Ekoloji, dünyada daha fazla taraftara ulaşmak ve daha fazla alana yayılmak için ilkelerini temel görüşlere (din, gelenek, görenek gibi) uyarlamayı mümkün kılmıştır. Ekoloji yanlılarının ilkeleri kendi temel görüşleri çerçevesinde ele alabilmesi, Derin Ekolojinin “çoğunlukçu” anlayışı benimsediğini göstermektedir (Naess, 1994, s.14). Ayrıca, çoğunlukçu yapının/anlayışın bir göstergesi olarak ortaya çıkan Derin Ekoloji temelli yaklaşımlar (kişisel veya belli bir görüşe göre temellenmiş ve amaçlarından ayrılmayan Derin Ekoloji ilkeleri) ortaya kişisel felsefeler çıkarmaktadır. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus, ortaya çıkan felsefi görüşler bir din yaratmaktan ziyade Budizm, Hristiyanlık gibi dinlerin Derin Ekolojiye felsefi ve dini açıdan kaynaklık etmesidir. Bu doğrultuda Derin Ekolojiyi, dinler içerisinde yer alan “şiddet karşıtlığı” ve “canlı varlığına saygı” görüşünden etkilenen/faydalanan bir ekolojik düşünce şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte Naess’in “Derin Ekoloji; din, felsefe ve ideoloji olarak algılanmamalıdır” şeklindeki betimlemesi, Derin Ekolojinin “izm” durağanlığından bağımsız olduğunu bir göstergesidir (İmga, 2006, s.89-90).

Naess’in bu betimlemesinde felsefe farklı bir boyuttur. Yani Derin Ekolojinin dayandığı ilkeler, ekolojik gelişmelerden akıl yoluyla çıkarılamaz ve bu ilkelerin hem bilimsel yönü hem de felsefi yönü vardır. Bu nedenle Derin Ekoloji daha genel bir alan olan “eko-felsefenin” üzerine yoğunlaşmaktadır. Derin Ekolojinin eko-felsefeye yoğunlaşmasının nedeni: Ekoloji (eko), belli araçları kullanarak daha sınırlı bir bilim alanına karşılık gelmekteyken felsefe ise bilgeliğe atf yapmakta, ekolojiden daha geniş anlama karşılık gelmektedir. Bu sayede Derin Ekoloji, eko-felsefeyle daha genel bir alana hitap etmeyi amaçlamaktadır. Derin Ekolojinin bilgiden ziyade bilgeliğe atf yapması ve daha kapsayıcı bir alana yönelmesi taraftarlarının çevreyle ilgili öz tutumlarını güçlendirme arayışında olduğunu göstermektedir (Önder, 2017, s.121-122). Ayrıca Derin Ekolojinin eko-felsefeye yoğunlaşması Ekosofileri ortaya çıkarmaktadır.

Ekosofiler; belirli bir kültür, din veya gelenek gibi unsurlara dayanabilmeleri ile birlikte kişisel/kişiyeye özgü felsefe şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Ekosofi içinden oluşmuş felsefi yapılardan/düşüncelerden birisi de Ekosofi-T’dir. Ekosofi-T, Naess’in görüşlerini yansıtan ve ona özgü olan Ekosofidir. Naess kendi Ekosofisine adını, doğa ile bütünleşmek için yerleştiği “Tvergastein” adlı kulübesinden esinlenerek vermiştir. Ayrıca Naess, kendi Ekosofisini (Ekosofi-T) oluştururken Gandhi’nin şiddet karşıtlığından yararlanmıştı. Dolayısıyla Budizm ile birlikte Spinoza’dan da esinlenmiştir (Çüçen, 2011). Bununla birlikte Naess’in Ekosofisinin adına karar verirken kulübesinin isminden esinlenmesinin başka bir sebebi de doğa ile bütünleşme vurgusudur.

Bu doğrultuda doğayı bizzat yakından takip ederek kendi deneyimlerimiz ile doğanın farkına vardığımız ve doğayı tanıdığımız “Deneyimlediğimiz Doğa” anlayışı (Çoban, 2014, s.16) Naess’in Ekosofisinde görülmektedir. Özellikle 1969 yılında emekli olması ile birlikte dağ kulübesine yerleşmesi ve kulübesinde doğa ile baş başa kalmasının (Arıkan, 2020, s.194-195) getirdiği en büyük avantaj doğayı yakından deneyimlemesidir. Bu sebeple kendi Ekosofisine isim verirken kulübesinin isminden faydalanmasının altında doğayı deneyimlemenin önemine vurgu yapan bir mesaj barındırdığı görülmektedir.

Naess kendi Ekosofisinde (Ekosofi-T) üç temel ilkeye vurgu yapmaktadır. Bu ilkeler: “Kendini Gerçekleştirme”, “Özdeşleşme” ve “İçsel Değer” şeklindedir. Bu ilkelere ek olarak Ekosofi-T kapsamında Biyosferik Eşitlik de önemlilik arz etmektedir (Ertürk, 2018, s.385-389).

1.3.1. Kendini Gerçekleştirme İlkesi (Self-Realization)

Kendini Gerçekleştirme ilkesi, temelde insan ile doğa arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. Doğa cansız bir varlık olmaktan ziyade hareketli, değerli ve kendi içinde bir değere sahip yapıdır. Ayrıca doğa, kendi içinde yer alan varlıklara üzerine düşen görevlerin neler olduğunu anımsatır. Bu sayede insan, kendi dışında var olan varlıkların haklarına saygılı olmayı öğrenir. Naess, doğada yer alan canlı varlıkların hepsinin birbiri ile ilişki içinde olduğunu söyler. Naess’a göre insanın kendi benliğini bulması için doğa ile hatta diğer canlılarla olan ilişkisinin de bilincine varması gerekmektedir. Eğer insan, doğanın hâkimi olmaktan ziyade diğer canlılar gibi doğanın bir parçası olduğunu anlarsa ancak o zaman kendini gerçekleştirmiş olur. Bu sayede

insan diğer canlıların yaşamına da saygı göstermiş olur. Böylece doğada yaşam çeşitliliği artar ve bu çeşitlilik yeni yaşam biçimlerini ortaya çıkararak daha kaliteli ve zengin yaşam biçimlerinin gelişmesine öncülük eder (Arkan, 2020, s.197-198).

Kendini gerçekleştirme ilkesi kapsamında “Azami Çeşitlilik”, “Azami Ortak Yaşam” ve “Özdeşleşme” önemlilik arz eden etmenlerdir. Azami Çeşitlilik, kendini gerçekleştirme ilkesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer insan kendini gerçekleştirmeyi başarabilirse o zaman canlı çeşitliliği de artacaktır. Bu sayede canlı çeşitliliği üzerinde stres azalacaktır. Azami ortak yaşam: Kendini gerçekleştirmeyle ve azami çeşitlilikle ortaya çıkan canlıların, yaşamlarını ortak bir şekilde yürütebilme anlamını taşımaktadır. Bu da evrensel yaşamı işaret etmektedir. Bu çerçevede yaşamak için mücadeleyi konu alan Darwinizm ile Azami Ortak Yaşam ayrılmaktadır (Önder, 2017, s.123-124).

1.3.2. Özdeşleşme (Identification)

Kendini Gerçekleştirme ilkesi kapsamında önemlilik arz eden Özdeşleşme ise temelden başlayarak genele yayılan bir süreçtir. İlk olarak özdeşleşme süreci ailede başlayarak arkadaş (sokak), okul ve daha farklı çevrelere yayılan bir süreçtir. Bu doğrultuda insan benliğinin özdeşleşme süreci, ekoloji kapsamında geliştikçe doğa ile bağlantısı ve doğa farkındalığı da gelişir. Yani özdeşleşme arttıkça kendini gerçekleştirme de artar. Bu da özdeşleşme ile kendini gerçekleştirme arasında bir doğru bir orantı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca özdeşleşme gerçekleştikçe birey, kendisini farklı açılardan görür ve doğanın içinde kendi varlığının farkına varır. Bu sayede insan doğaya karşı daha anlayışlı ve daha korumacı bir düşünceye sahip olur. Başka bir ifadeyle özdeşleşme, insan benliğinin doğada yer almasını sağlayan güçtür. Özdeşleşmeyi bir örnekle açıklamak gerekirse “Bir baraj yapımı aşamasında barajın yapılacağı nehir kenarında kalan çoban oradan ayrılmaz ve direnir. Sonucunda da tutuklanır ve tutuklandıktan sonra neden nehrin kenarından ayrılmayıp basit bir nehir için barajın yapılmasına karşı geldiği sorulduğunda cevap olarak o sadece bir nehir değil benim bir parçam cevabını verir.” Bu örnekte yer alan cevapta nehri sadece bir nehir olarak görmeyen çoban, onunla özdeşleşerek farklı bir felsefi yapıya bürünmüştür (Önder, 2017, s.125). Ayrıca özdeşleşmenin gelişmesiyle ortaya çıkan korumacı yapı, kendi yararını göz ardı ederek başkasının yararını düşünen “Özgeci Anlayışı” (Sabah, 2021) ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte doğa ile özdeşleşme sonucunda doğaya karşı korumacılık tavrı geliştikçe doğada yer alan yıldırım, ateş, toprak, su vb. maddelerin -kısaca her şeyin- bir ruhu olduğuna inanan Animizm (Sarıtay, t.y., s.5) canlanmaktadır (İmga, 2006, s.91).

1.3.3. İçsel Değer (Intrinsic Value)

İçsel Değer, temelde tüm canlıların kendi içinde bir değere sahip olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bazı düşünürler, tüm canlıların kendi başına değer taşımadıklarını öne sürmektedirler. Arne Naess ise doğayla bütünleşmenin ve içsel değerlerin gelişmesinin ilk aşamada sezgisel olacağını, daha sonraki süreçte etik bir yapıya dönüşerek çevre koruma kapsamında gerekli hale geleceğini vurgulamaktadır. Derin Ekoloji, insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çevre sorunları ve bozulan insan-doğa ilişkisini düzenlemeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için Derin Ekoloji, insan-merkezci anlayış yerine çevre-merkezci anlayışın gerekli olduğunu öngörmektedir. Çevre-merkezci anlayışın gelişmesi kapsamında Derin Ekoloji, içsel değerlerin önemine vurgu yaparak insanların ekolojik sınırları gözetmesini ve bu sınırlara göre yaşamasını önermektedir (Ertürk, 2018, s.388-389).

1.3.4. Biyosferik Eşitlik İlkesi (Biosphere Equation)

Biyosferik Eşitlik İlkesi, temelde doğada yer alan her varlığın bir değeri olmasına dayanır. Mutlak olarak eşitlikten ziyade ilke olarak bir eşitliği öngörmektedir. Biyosferik Eşitlik İlkesi, diğer canlılar gibi insanların da beslenme ihtiyacı olduğunu kabul ederek bu ihtiyacı gidermek için diğer canlı türlerinin yaşam alanına müdahale etmek mecburiyetinde kalınması durumunda bu müdahalenin mümkün olduğu kadar asgari seviyede olmasının gerekliliğini savunur. Ayrıca Biyosferik Eşitlik İlkesi, insanlar tarafından diğer canlıların yaşamlarına gereksiz yere müdahale edilmesine karşı çıkmaktadır (Yaylı ve Çelik, 2011, s.375).

İnsan dışındaki varlıkların ihtiyaçları ile insanların ihtiyaçları farklıdır. Bunun farkında olan Naess, “mutlak eşitlik” ile “eşit kendini gerçekleştirme” arasında bir ayrım olduğunu vurgulamaktadır. Tahmin edileceği üzere her yaşam formunun temel ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Bu yüzden Biyosferik Eşitliğin, sadece bir ilke veya kural olarak ele alınmasından ziyade genel kurallar bütününe parçası olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde doğru bir değerlendirme yapılabilir. Ayrıca Biyosferik Eşitlik İlkesi, “bio-demokrasi” anlayışını da kapsamaktadır. Bio-demokrasi, insanlar arasındaki eşitliği doğaya taşımak anlamına gelmektedir. Bu, insanların doğayı bir köle veya ihtiyaçlarını giderecek bir hizmetçi olarak görmesinin önüne geçecektir. Böylece insan ile doğa arasındaki ilişki daha eşit ve ahlaklı bir düzeye çekilecektir ve ahlaklığın sınırları insan dışı çevreyi de kapsayarak daha geniş bir hâl alacaktır (Önder, 2017, s.127-128).

1.4. Derin Ekolojiye Yöneltilen Eleştiriler

Derin Ekoloji düşünceye çeşitli eleştirilerin de varlığı söz konusudur. Bu eleştiriler kısaca şu şekildedir (Yaylı ve Çelik, 2011, s.375-376; Yaylı ve Yalıkaya, 2015, s.461-462):

- Derin Ekoloji, insanların doğa ile bütünleşmesiyle birlikte kapitalist tüketimden uzaklaşıp daha sade ve gösterişten uzak bir yaşamı vurgulamaktadır. Fakat Derin Ekoloji, günümüz insanların bunu kabul etmeyeceğini göz ardı etmektedir.
- Derin Ekoloji, doğada yer alan her canlının önemli ve eşit haklara sahip olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte Derin Ekoloji; insana ait toplumsal, sosyal veya siyasal yapılarının ve doğaya yönelttiklerinin farkında değildir.
- Derin Ekoloji, doğada yer alan yaşamın doğa ile insan merkezci bir ayrışmada daha verimli sonuçlar ortaya koyacağına inanır. Fakat insanın da düşünen bir hayvan olduğunu göz ardı etmektedir.
- Derin Ekoloji, yüzeyseldir. Doğa içerisinde bir eşitlikten bahseden Derin Ekoloji; yoksulluk, faşizm, yapılaşma ve kentleşme gibi hususlara değinmemiştir. Hatta bu hususların ekolojik problemlerle ilişkisini neredeyse göz ardı etmiştir.
- Derin Ekolojinin felsefe anlayışı ve ilkeleri doğrultusunda Ekosofiler ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak Derin Ekoloji; Hristiyanlık, Taoizm, Budizm, Batı Metafizik, Spinoza, Kızılderili Kültürü gibi her şeyden belli miktarda içinde bulundurmaktadır. Bu da Derin Ekolojinin büyük ölçüde Eklektisizm (felsefede seçmeciliğin ve farklı alanlardan yararlanılarak oluşturulan bir yapıyı/anlayış/sanat temsil eden) barındırdığı anlamına gelmektedir.
- Derin Ekolojinin kaynaklar ve kaynak paylaşımı kapsamında yaptığı saptamalar Neo-Malthuçu düşünceyle benzerlik göstermektedir.

Bu eleştirilere ek olarak Murray Bookchin, Derin Ekolojiyi eleştirerek Derin Ekoloji yerine çevresel sorunlara daha iyi bir çözüm olacağını öngördüğü Sosyal Ekolojiyi ortaya atmıştır. Bookchin'e göre Derin Ekolojinin ekolojik problemlere insanın sebep olduğu düşüncesi, insanın sorun yaratan bir varlık olduğu anlayışına yol açmaktadır (Cihanalp, 2019, s.40). Ayrıca Derin Ekoloji, insanın diğer canlılar gibi doğada yaşayan bir varlık olmasından yola çıkarak insanın doğa ile bütünleşmesini öngörür ve doğa ile insanın bir bütün şeklinde ele alınmasına vurgu yapar. Tam da burada Sosyal Ekolojik anlayış, Derin Ekolojinin bu tutumunu gerçekleştirebilecek bir siyasi-toplumsal alt yapıya sahip olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca Derin Ekoloji, bireysel tutumu veya bilinç değişimini ön plana çıkarmayı hedeflemekte ve bu hedef, sosyal anlamda bir değişim mekanizmasını da beraberinde getireceği umudunu taşımaktadır. Bu doğrultuda yine Sosyal Ekoloji ile ayrıştığını söylemek mümkündür. Ayrıca Sosyal Ekoloji, toplum-doğa arasında meydana gelen problemlerin toplum ve doğa arasındaki ilişkiden kaynaklanmadığını öne sürer. Bu nedenle insanın suçlu olduğunu kabul eden Derin Ekoloji ile ayrışmaktadır (İmga, 2017, s.167-169). Son olarak Sosyal Ekoloji, Derin Ekoloji anlayışını uç noktada yaşayan Derin Ekoloji taraftarlarına "İlkelci Anarşistler" tanımını yapmaktadır. Sosyal Ekoloji, "İlkelci Anarşistler" in çevresel sorunları teknolojiye bağlayarak yeni düzeni "reddettiklerini" ve teknoloji olmadan yaşanan saf ve temiz geçmişe dönme çabasında olduklarını öne sürer. Sosyal Ekolojiye göre çevresel sorunlara teknolojiden ziyade metalaşma, kapitalizm gibi mekanizmalar neden olmaktadır ve çevresel sorunların çözümünde teknolojinin yeri önemlidir. Bu doğrultuda Sosyal Ekoloji, doğrudan "İlkelci Anarşistleri" dolaylı olarak da Derin Ekolojik anlayışı eleştirmektedir (İmga, 2017, s.174-176).

Derin Ekolojiye yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de Tim Luke tarafından Biyosferik Eşitlik İlkesine yapılan "Yumuşatılmış İnsan Merkezci" eleştiridir. Bu eleştiriye göre Biyosferik Eşitlik İlkesinin devamlılığında en büyük sorumluluğun insana ait olduğu dile getirilmiştir. Biyosferik Eşitlik İlkesi, canlıların hayatını devam ettirmesi için temel ihtiyaçları oranında diğer canlıların hayatına müdahalesine izin vermektedir. Bu durum türlerin temel besin ihtiyaçlarını karşılamaları için başka türleri öldürme hakkına sahip olduklarını göstermektedir. Fakat göz ardı edilen husus, insan dışındaki varlıkların (ağaçlar, bitkiler, kayalar gibi) temel ihtiyaçları için başka canlıların yaşamlarına müdahalesi yok denecek kadar azdır. Bu yüzden insan-merkezci bir anlayış söz konusu olabilmektedir (Önder, 2017, s.127).

Son olarak Ekofeminizm tarafından Derin Ekoloji düşüncesine eleştiriler yöneltilmiştir. Ekofeminist düşünce, çevresel sorunların kaynağını erkeğin egemen yapısı olarak görmektedir (Yıldırım, 2021, s.136). Derin Ekolojinin Ekofeminizm tarafından eleştirilmesi kapsamında Biehl, erkeğin kadın üzerindeki baskınlığını ön plana çıkaran Derin Ekoloji taraftarlarını suçlamaktadır. Özellikle alçak gönüllü olmak, diğer canlılara saygılı davranmak gibi doğayla ilgili hususlara insanları yönelten Derin Ekoloji, kadınların özgürleşmesini olumsuz etkilemektedir. Bu durum erkeğin egemen olduğu ataerkil toplum yapısının güçlenmesine yol açmaktadır. Böylece kadının özgürlüğü kısıtlanmaktadır (Olgun, 2017, s.410-411). Ekofeminizm, Derin Ekoloji taraftarlarının erkeğin doğa üzerindeki egemenliği ile erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin boyutlarını kavrayamadığını öne sürmektedir. Sallah'e göre erkeğin doğa üzerinde kurduğu tahakküm, kadının üzerinde kurduğu tahakküm ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Ekofeministler, derin ekolojinin insan merkezci anlayışına yönelttiği eleştirileri örnek göstererek aynı önemin erkek merkezci anlayışa verilmediğini dile getirmektedirler (Ertürk, 2018, s.390).

2. DERİN EKOLOJİ ANLAYIŞI KAPSAMINDA TARIM

Doğanın önemli parçası olan toprak, yıllardır insanlar için önemli bir kaynak olmuştur. Fakat artan nüfusun ihtiyaçlarına yanıt vermek için ürün yetiştirme şekillerinde değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler sonucunda insanoğlu toprağın özünden

uzaklaşarak toprağı köle olarak kullanmaya başlamıştır. Sonucunda tıpkı insan gibi doğanın bir parçası olan toprak, insanın ihtiyaçlarını ve isteklerini yerine getiren bir metaya dönüşmüştür. Bu çerçevede mevcut tarım faaliyetlerini Derin Ekoloji kapsamında değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Tarımı iki aşamada ele almak Derin Ekoloji içinde tarımın hangi konumda olduğunu daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. İlk Avcı-Toplayıcı düzenin ardından yerleşik hayata geçilerek tarım devrimi döneminde icra edilen tarımdır. Yuval Noah Harari'nin kaleme aldığı "Sapiens: Hayvanlardan Tanrılara İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi (Sapiens: A Brief History of Humankind)" adlı eserde insanların gelişim süreçlerinden bahsedilmiştir. Bu gelişim sürecine göre Avcı-Toplayıcı olan insanoğlu diğer canlıların yaşamına müdahale ederek o canlıları öldürüp temel besin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Sonrasında gelişen toplum, yerleşik hayata geçmiş ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için tarıma yönelmiştir. İlk tarım uygulamalarında (ilkel tarım uygulamaları), tarımsal bilginin az olmasından ve günümüzdeki endüstriyel tarım uygulamaları gibi kitlesel bir üretimin nispeten olmaması nedeniyle tarım üretimine geçen ilk insanlarda yine ihtiyaç temelli bir üretimden söz etmek mümkün olabilir. Bu çerçevede insanın canlı bir varlık olan toprağı tarımla müdahale etmesi Biyosferik Eşitlik İlkesi kapsamında değerlendirilebilir. İlk tarım uygulamalarındaki bu müdahale insanların temel besin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla icra edildiğinden Biyosferik Eşitlik İlkesine uygun (dolayısıyla Derin Ekolojiye uygun) bir tarım uygulaması olduğu söylenebilir (Cihanalp, 2019, s.41; Harari, 2015).

Diğeri ise günümüz tarım uygulamalarıdır. Günümüzdeki tarım (Sanayi Devriminden sonra hız kazanan endüstriyel tarım) faaliyetleri Derin Ekolojik anlayıştan oldukça uzaktır. Günümüzdeki tarımın yüksek oranda toprağın tahribatına sebep olduğu açıktır. Bu tahribata kapı aralayan veya masum bir başlangıç olarak söyleyebileceğimiz toplumlar, ilk tarım toplumlarıdır. Fakat ilk tarım toplumlarından itibaren devam eden süreçte tarımın doğaya olan müdahalesinde ani ve yukarı yönlü ivme kazanması özellikle Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen endüstriyelleşme, toprağın daha verimli hale gelmesi düşüncesi ile oluşturulan kimyasallar ve yanlış toprak kullanımı gibi unsurlar; tarımsal faaliyetlerin doğal kaynaklar (toprak, su gibi doğal kaynaklar) üzerindeki hasarın önünü açmıştır (Cihanalp, 2019, s.41). Sanayi Devrimi sonrasında hız kazanan tarımsal üretim II. Dünya Savaşının sona ermesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşında kimyasal üreten bazı fabrikalar, savaşın bitimiyle birlikte tarım için sentetik kimyasal üretmeye başlamışlardır. "Yeşil Devrim" olarak adlandırılan bu süreç; doğa, insan, tarım, toprak ve diğer canlılar gibi birçok alanda olumsuz etkiye neden olmuştur. Ayrıca Yeşil Devrim sürecinde tarımda kimyasal kullanarak birim alandan daha fazla ürün elde etme amacı toprağın ve tarımın geri dönüşü olmayan sorunlarla karşılaşmasına yol açmıştır (Ersun ve Arslan, 2010, s.61). 1960'lardan sonra tarımda kullanılan pestisitlerin² tarımla birlikte çevreye ve canlı yaşamına etkisini Rachel Carson, "Sessiz Bahar (Silent Spring)" eserinde detaylıca işlemiştir. Eserde özellikle dikkat çeken husus, insanların hırsırları sonucu tarımsal verimliliği artırmak için kimyasal kullanarak hem kendilerine hem de diğer canlı yaşamına yansıyan olumsuz etkidir (Carson, 2021). Dolayısıyla Sanayi Devrimine dayanan ve 1960'larda daha da büyüyen endüstriyel tarım ve sonuçları, çevre ve canlı yaşamı için tehdit haline gelmiştir. Derin Ekoloji anlayışının savunduğu Eko-Merkezci görüş kapsamında tarımda endüstriyelleşme ele alınırsa günümüzdeki tarımsal üretimle Derin Ekolojik anlayışın bağdaşmadığı görülmektedir (Kaya ve Bıçkı, 2006, s.241-243).

Tarım, işleyişi ve yapısı gereği doğa ile doğrudan ilişki içinde olduğundan tarımda uygulanacak yanlış metotlar doğanın ve diğer canlıların zarara uğramasına yol açacaktır. Bununla birlikte günümüz tarımında rant odaklı üretim amaçlandığından çevreye zarar verme pahasına kimyasallar kullanarak yüksek verim alınması hedeflenmektedir. Bu da doğayla doğrudan ilişki içinde olan tarımın hem doğaya hem de diğer canlılara zarar vermesine neden olmaktadır (Kanbak, 2018a, s.196).

Toprağın verimliliğini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan ve biyolojik çeşitliliğe zararlı bir uygulama olan "Monokültür" uygulaması, günümüz tarım anlayışında yer alan ve Derin Ekoloji kapsamında eleştiriye açık olan bir uygulamadır. Bu uygulama, çeşitli kimyasallar kullanarak tek ürün üretme mantığına dayanmaktadır. Uygulama süreci, belirlenen ürün dışında başka bir bitki veya canlının o arazide yaşamaması için toprağı işlemek ve sonrasında böcek veya bazı istenmeyen otların ortaya çıkmaması için arazinin kimyasallar ile ilaçlanması şeklindedir (Kanbak, 2018a, s.196).

Geleneksel tarım anlayışının bir sonucu olan Monokültür uygulaması, istenmeyen böcek popülasyonunu ve yabancı otları önlemek için uygulanan pestisit ve yapay gübrelemenin bir sonucudur (Tiryaki vd., 2010, s.156). Monokültür uygulamasındaki mantık, istenmeyen tarımsal unsurların kimyasal kullanılarak uzaklaştırılmasıdır. İlk Monokültür uygulamasıyla 1939 yılında karşılaşılmıştır. İlk olarak 19. yüzyılın ortalarında elma bahçelerindeki istenmeyen böceklerin ve yabancı otların önlenmesinde arsenik kullanıldığı görülmüştür. Fakat 1939 yılında bazı kimyasalların³ böcekler ve yabancı otlara karşı etkisi anlaşıldığında tarımda kullanılması için çalışmalara başlanmıştır (Yıldız, t.y., s.8). 1939 yılından itibaren tarımda kimyasal kullanımı giderek

² Pestisitler, tarımsal üretimde zarara neden olan organizmaların engellenmesi ve Monokültür uygulamasının sağlanması için kullanılan kimyasal karışımlardır.

³ Böcekler için DDT (Dikloro Difenil Trikloroetan)
Yabancı otlar için 2,4-D (Diklorofenoksiasetik Asit)

artmış ve II. Dünya Savaşında kimyasal üreten şirketlerin tarım için kimyasal üretmeye başlaması bu süreci daha da hızlandırmıştır (Carson, 2021). 21. yüzyılda artan üretim ve tüketime cevap vermek için tarımsal verimi artırmaya çalışan üreticiler, tarımda kimyasal kullanarak Monokültür uygulamasını devam ettirmektedir.

Monokültür uygulaması, arazide tek tip ürünün yetiştirilmesi mantığına dayandığından sadece sanayi endüstrisi için gerekli olan ham maddenin üretilmesine olanak tanır ve yabancı ot, böcek gibi istenmeyen ve verimi düşüren unsurların tarım arazisinde yer almasını engeller (Kurt, 2013, s.11). Bu durum Monokültür uygulamasının sanayi endüstrisi ve kapitalizmin devamlılığı kapsamında sağladığı avantajlar arasındadır. Fakat uygulama kapsamında tek tip ürün üretildiğinden doğal işleyişin aksamasına neden olmaktadır. Monokültür uygulamasında kullanılan kimyasallar, doğrudan doğruya atmosfer, canlı yaşamı gibi alanları olumsuz etkilemektedir (Yıldıztekin ve Tuna, 2015, s.100). Ayrıca istenmeyen böcek ve otlarla savaşmak için kullanılan kimyasalların yoğun kullanımı, böceklerde ve otlarda bağışıklığa neden olmuştur. Bu kimyasallara bağışıklık kazanan böcek veya istenmeyen canlılar için yeni kimyasal önlemler alınmaktadır (Carson, 2021, s.265). Bu durum kısaca zararlı ve sonsuz bir döngüdür. Bu döngü Derin Ekolojik düşüncenin savunduğu, “her canlı kendi içinde bir değere sahiptir ve insanın diğer canlıların hayatına saygılı olup kendini sınırlandırması gerekmektedir” düşüncesiyle (Arıkan, 2020, s.201; Önder, 2017, s.127) örtüşmemektedir.

Monokültür uygulaması Derin Ekoloji anlayışının savunduğu doğayla bütünleşme düşüncesine ters düşen bir uygulamadır. Özellikle Ekosofi-T ilkeleri arasında yer alan Özdeşleşme, insanın kendini doğanın bir parçası olarak görmesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır (Önder, 2017, s.125). İnsanın kendini doğanın bir parçası olarak görmesi, doğal dengeyi korumacı bir tavır takınacağı anlamı taşımaktadır. Fakat Monokültür uygulamasının amacı, kimyasallar yardımıyla kâr odaklı üretimdir. Dolayısıyla özdeşleşme ve doğaya bakış açısı, Derin Ekoloji anlayışı ile Monokültür uygulamasının ayrışma noktasıdır. Ayrıca Monokültür uygulaması kapsamında kullanılan kimyasallarla arazide tek tip ürünün üretilmesi hedeflenmektedir. Bu kimyasallar, ekosistemde yer alan diğer canlılara zarar vererek doğal sistemin yapısını bozmaktadır (Carson, 2021). Kendini gerçekleştirme ilkesi kapsamında değerlendirilen “Azami Çeşitlilik” ise canlı yaşamının devamlılığına ve canlı yaşamının çeşitliliğine vurgu yapmaktadır (Önder, 2017, s.123-124). Dolayısıyla Monokültür uygulamasıyla canlı yaşamına olumsuz müdahale doğrudan doğruya azami çeşitliliği tehdit etmektedir. Azami çeşitliliğin olumsuz etkilenmesi (başka bir ifadeyle canlı yaşamına olumsuz müdahale) Derin Ekoloji düşüncesiyle ve ilkeleriyle örtüşmediğinden Derin Ekoloji anlayışına Monokültür uygulaması ters düşmektedir.

Doğa, canlı olup kendi içinde bir değere sahip yapıdır. Doğada yaşamını sürdüren tüm canlılar, ekosistemin bir parçasıdır ve her canlının doğal sistemde önemli bir rolü vardır. Ayrıca Naess’a göre tüm canlılar birbirleriyle ilişki içindedir ve insan diğer canlıların öneminin bilincine varmalıdır. İnsan doğanın hâkimi olma anlayışından uzaklaşarak doğanın bir parçası olduğunu anlamalıdır. Bu sayede insan hem doğal dengeye hem de canlı yaşamına saygılı olur. Bu saygı sonucunda Derin Ekoloji, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün azalacağını ve yaşam çeşitliliğinin artacağını savunmaktadır (Arıkan, 2020, s.197-198). Monokültür uygulaması ise doğrudan doğa üzerinde tahakküm yaratmaktadır. Bu doğrultuda Derin Ekolojinin savunduğu, insanların diğer canlı yaşamlarına saygılı olması ve insanın doğanın bir parçası olduğu anlayışıyla Monokültür uygulaması ters düşmektedir. Örneğin Monokültür uygulamasıyla tek tip ürün yetiştirilmesi için kullanılan kimyasallar hem canlı yaşamına olumsuz müdahale etmektedir hem de insan çıkarları için doğa bilinçsizce kullanılmaktadır. Derin Ekoloji ise bu durumun tersini dile getirerek insan kadar diğer canlıların da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum Derin Ekoloji ile Monokültür uygulamasının ayrıştığı bir diğer noktadır.

Doğal dengeye uygun olmayan tarımsal faaliyetlere Derin Ekoloji anlayışı karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla doğaya ve canlı yaşamına saygılı tarımsal uygulamalar, Derin Ekoloji anlayışında yer bulmaktadır. Ayrıca çevresel tarım uygulamaları çevrenin korunmasında önemli bir faktördür. Özellikle günümüzde icra edilen endüstriyel tarım uygulamaları çevresel sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda günümüz koşullarında Derin Ekoloji düşüncesine uygun (dolayısıyla çevreye uygun) alternatif tarım uygulamalarına başvurmak gerekir. Bu tarım uygulamalarından birisi de Kent Tarım uygulamasıdır.

2.1. Günümüz Koşullarında Derin Ekolojiye Uygun Tarım: Kentsel Tarım

Günümüzde tüm canlılar çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. Ayrıca 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun 10 milyara ulaşacağı öngörülmektedir. Artan nüfusla beraber besin ihtiyacının da artması ve bu ihtiyaca bağlı olarak gıda güvencesi riskinin de ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu ihtiyaçlara cevap vermek için tarımsal faaliyetler ve bu faaliyetlerin çevreye etkisinde artış kaçınılmaz olacaktır (TOB, 2022, s.12). Artışı öngörülen bu tarımsal faaliyetlerin çevreye etkisini en aza indirmek, çevreyle uyumlu tarım yapmak, artan insan nüfusunun ihtiyaçlarını giderirken diğer canlıların ve doğanın da bir değere sahip olduğunu unutmamak, insan ihtiyaçlarını aşırıya kaçmadan karşılamak için Derin Ekoloji anlayışından faydalanılabilir. Günümüzde uygulanan tarımsal faaliyetler Derin Ekoloji düşüncesine uygun olmamakla birlikte tarımsal üretim için atılan bazı adımlar Derin Ekoloji felsefesiyle benzerlik göstermektedir.

Bu çerçevede Kentsel Tarım, Derin Ekoloji anlayışında değerlendirilebilecek tarım uygulamasıdır⁴. Derin Ekoloji, tüm canlıların eşit ve kendi yaşamlarını sürdürmek için besin ihtiyaçlarını karşılama hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Derin Ekoloji canlıların, kendi temel besin ihtiyaçlarını karşılamak için başka bir canlının yaşamına müdahale etmesi gerektiğinde bu müdahalenin en alt sınırdaki kalmasını belirtmiştir. Bu durumda insanın ihtiyaç fazlası üretimden ziyade kendi besin ihtiyacını gidermek için tarım yapması, Derin Ekoloji anlayışına uygun tarımsal faaliyet olacaktır (Yaylı ve Çelik, 2011, s.375). Bu doğrultuda günümüz koşullarında Derin Ekolojiye uygun olan tarım anlayışı kapsamında “Kentsel Tarım” ele almak mümkündür.

Kentsel Tarım, insanların kentlerin tüketim odaklı yapısından sıyrılarak kendi ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla daha sağlıklı bir şekilde kent içinde üretmesi anlamına gelmektedir. Kentsel Tarım kapsamında yapılan üretimler daha az hacimli olduğundan diğer canlılara ve toprağa etkisi az olacaktır (Keskin ve Yıldırım, 2019, s.71-75). Kentsel Tarımın tarihi oldukça eskidir. İlk medeniyetlerin temel besin ihtiyacını karşılamak için verimli bölgelere yerleştiği bilinmektedir. Bu doğrultuda eski medeniyetlerin verimli arazilere kurduğu kentler ve kent içinde uyguladığı tarımsal faaliyetler Kentsel Tarıma örnek gösterilebilir. Kentsel Tarım, ilk olarak Roma Döneminde devlet yönetimine konu olmuştur. (Kapan ve Öztoprak, 2020, s.60). Türkiye’deki Kentsel Tarım uygulamalarının temeli ise MS 442 yılına (Yedikule Bostanları) dayanmaktadır (Şahin ve Kahraman, 2021, s.346). Kentsel Tarımın dönüm noktası Sanayi Devrimi ile olmuştur. Sanayi Devriminin getirdiği endüstriyelleşme iş gücü ihtiyacına yol açmıştır. Buna bağlı olarak kırsal alandan kente göç hareketi başlamıştır. Kırsal alandan kente göç eden nüfusun tarımsal üretimde deneyimli olması Kentsel Tarım sürecine olumlu yansımıştır. Ayrıca Sanayi Devrimi sırasında meydana gelen iş gücü istismarı ve düşük fiyatlar yoksulluğa yol açmıştır. Yoksullukla mücadele kapsamında Kentsel Tarım, çözüm olarak görülmüştür. Sanayi Devriminin ardından Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ortaya çıkan gıda güvencesizliği ve yoksulluk Kentsel Tarımı tekrar önemli hale getirmiştir. 1960’tan sonra Kentsel Tarım gelişme ve yaygınlaşma eğilimi göstermiştir (Kapan ve Öztoprak, 2020, s.60-61). Günümüzde Kentsel Tarım, özellikle kent çeperlerinde uygulanan yaygın bir tarımsal faaliyet haline gelmiştir.

Kentsel Tarımın; ticari olan kentsel tarım, ticari olmayan kentsel tarım ve hibrit uygulamalar şeklinde uygulama alanları mevcuttur. Ticari olan kentsel tarım, kent içinde uygulanan tarımın ticari amaç güdülerek yapılmasıdır. Ticari olmayan kentsel tarım uygulaması, ticari amaç gütmeyen insanların kendi ihtiyacı için icra ettiği Kentsel Tarımdır. Hibrit uygulamalar ise ticari olan ve olmayan kentsel tarımı kapsamaktadır (Hodgson, 2011, s.4-5; Kanbak, 2018b, s.179; Keskin ve Yıldırım, 2019, s.73-77). Bu doğrultuda ticari olmayan kentsel tarım, Derin Ekoloji kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü ticari olmayan kentsel tarımda insanlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yaparlar. Bu sayede kitlesel üretimin önüne geçilir. Ayrıca insanlar kendi ihtiyacı için üretim yaparken kendi sağlığını da dikkate almaktadır. Bu nedenle tarımsal üretimde insanın kendine zarar vermemesi için zararlı kimyasal kullanımından kaçınması muhtemeldir. Dolayısıyla Derin Ekoloji düşüncesinde yer alan Biyosferik Eşitlik İlkesiyle ticari olmayan kentsel tarım uygulaması örtüşmektedir. Çünkü Biyosferik Eşitlik İlkesinde her canlıya yaşamını devam ettirmesi için diğer canlıların alanına müdahaleye izin verilmekteydi. Ticari olmayan kentsel tarımın mantığı göz önünde bulundurulduğunda insanlar kendi yaşamı için tarımsal faaliyet yaptığından Derin Ekoloji düşüncesi kapsamında ticari olmayan kentsel tarımdan söz etmek mümkündür. Fakat ticari olan kentsel tarım uygulaması, ihtiyaç fazlası ürün elde edilerek piyasaya ürün sağlamayı hedeflediğinden kitlesel üretimi amaçlamaktadır. Bu kitlesel üretimi ve verimliliği sağlamak için zararlı tarımsal girdiler (pestisit gibi) kullanılmaktadır (Menteş, 2019, s.17). Bu durum canlı popülasyonunu etkilemektedir. Dolayısıyla Derin Ekoloji düşüncesinde her canlının bir değeri olduğu anlayışı ile ticari olan kentsel tarım uygulamaları örtüşmemektedir.

Kentleşmenin neden olduğu betonlaşma ve ormansızlaşma, küresel iklim değişikliğine olumsuz etki etmektedir. Artan betonlaşma, kentlerin çevrelerine göre daha sıcak olmasına neden olarak kentsel ısı adalarının oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca kentleşme canlı yaşamında daralmaya neden olarak biyolojik çeşitliliği de etkilemektedir. Özellikle kentleşmenin küresel iklim değişikliğine neden olması tüm canlı yaşamını tehdit etmektedir. Derin Ekoloji, canlı yaşamının önemli olduğunu vurguladığından küresel iklim değişikliği ve nedenlerine doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıkmaktadır. Kentlerin çevreye olan bu olumsuzluklarına Kentsel Tarımın bir çözüm getirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca kent içerisinde tarımın icra edilmesi, doğrudan veya dolaylı olarak kentsel alanların yeşillenmesini sağlayacaktır. Böylece betonlaşmanın getirdiği kent ısı adaları gibi olumsuzlukların önüne geçilir. (Orpak, 2021, s.8-10).

Bununla birlikte insan faaliyetleri sonucunda artan emisyon oranı gibi olumsuzluklardan etkilenen iklim değişikliği sorunu diğer canlıların yaşamını tehdit etmektedir. Kentsel Tarım, tarım ürünlerinin bireysel üretimi sonucunda ürünlerin tarladan

⁴ Çevreci olarak değerlendirilebilecek diğer tarım uygulamaları ise Organik Tarım, Dikey Tarım Uygulamaları gibi tarımsal uygulamalardır (Kıçık, 2023, s.106-119). Fakat çalışmamız kapsamında Kentsel Tarım üzerinde durulmuş ve Kentsel Tarımın Derin Ekoloji düşüncesine daha uygun olduğu saptanmıştır.

tüketiciye kadarki yolculuğunun önüne geçerek karbon ayak izinin azalmasına, ek emisyon miktarının önüne geçilmesine ve ürünlerin üretim aşamasında ortaya çıkan zararlarının azaltılmasına büyük katkı sağlamaktadır (Keskin ve Yıldırım, 2019, s.77-78). Bu sayede tarımsal lojistik kaynaklı CO₂ emisyonunun önüne geçildiğinden küresel iklim değişikliği aracılığıyla diğer canlıların yaşamına müdahale önlenir. Bu kapsamda Derin Ekoloji düşüncesiyle Kentsel Tarım arasında benzerlik olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Uzun yıllar boyunca insan faaliyetleri çevresel felaketlere kapı aralamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında insanların daha fazla tüketme isteği, endüstriyel tarım gibi yıkıcı sonuçları ortaya çıkarmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllara gelindiğinde ise çevresel sorunların hız kazanması, çevresel önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır.

Bu doğrultuda Derin Ekoloji, çevresel sorunlara radikal bir çözüm sunmaktadır. Arne Neass tarafından ortaya atılan Derin Ekoloji, insanların çevreye daha saygılı olmalarını ve doğada yer alan tüm canlıların bir değere sahip olduğu için insanların diğer canlıların yaşamlarına saygı göstermesi gerekliliğini temel almaktadır. Bu sayede Derin Ekoloji düşüncesi, insanların doğaya saygılı olarak yaşamlarını sürdürmelerinin ve ihtiyaçlarını gidermelerinin bir anahtarı olmuştur. Özellikle günümüz üretim-tüketim anlayışı kapsamında önemli bir konumda olan tarım; çeşitli kimyasallar, ihtiyaç fazlası üretim, hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi sorunlara kaynaklık ederek diğer yaşam alanlarına müdahale etmektedir. Bu doğrultuda Derin Ekoloji anlayışına uygun tarımsal faaliyet(ler), doğa dostu ve diğer canlıların yaşam alanlarına saygılı olmakla birlikte insan ihtiyaçlarına da çevreye uygun cevap verecektir. Bu sayede Derin Ekolojiye uygun tarım, yeşil üretimin kapılarını aralayacaktır. Fakat günümüzde çevreye zarar veren ve "Monokültür" temelli tarımsal üretimin Derin Ekoloji anlayışına ters düştüğü açıktır. Çünkü Monokültür gibi endüstriyel tarım uygulamaları, doğayı göz ardı eden ve kâr amacı güden uygulamalardır. Bu yüzden verimi artırmak için zararlı tarımsal maddeler (pestisit ve yapay gübre gibi) kullanılarak doğal düzene ve çevreye zarar verilmektedir.

Derin Ekolojiye uygun bir tarımın icra edilmesi, yeşil (çevreci) tarım uygulamalarıyla örtüşmektedir. Çünkü Derin Ekoloji düşüncesinin savunduğu husus, tüm canlıların değerli olduğu ve doğanın korunmasıdır. Bu doğrultuda doğa ile doğrudan etkileşim halinde olan tarımda uygulanacak çevresel faaliyetler doğrudan doğruya çevreye olumlu etki edecektir. Günümüzde yaygın olarak uygulanan tarımsal faaliyetlerin (özellikle endüstriyel tarım) doğaya olumsuz etkisi mevcuttur. Bu yüzden çevreci tarımsal uygulamaların yaygınlaşması gerekmektedir. Bu uygulamalardan birisi de Kentsel Tarımdır. Kentsel Tarımın uygulama alanına bakıldığında kent ve kentleşme karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme, insan kaynaklı bir gelişme olup çevreye olumsuz etkisi mevcuttur. Fakat Kentsel Tarımla kentleşmenin çevreye olumsuz etkisi azaltılmaktadır. Öyle ki kentlerin neden olduğu; yutak alan tahribi, gıda transferi ve bu transferden kaynaklanan sera gazı emisyonu, canlı yaşamına müdahale, küresel iklim değişikliğine negatif etki gibi hususlara Kentsel Tarım ile önlemler alınabilmektedir. Örneğin üretilen tarım ürünlerinin transfer sürecinde (kentli nüfus için tarladan kente) sera gazı emisyonu meydana gelmektedir. Fakat kentte üretilen tarımsal ürünler doğrudan kentliye ulaştığı için transfer sürecindeki sera gazı emisyonu azalmaktadır. Ayrıca Kentsel Tarımın uygulama alanlarının da çevreye etkisi farklıdır.

Kentsel Tarımın uygulama alanları, Kentsel Tarımın çevreye (başka bir deyişle Derin Ekoloji anlayışına uygun) etkisini değiştirmektedir. Özellikle ticari olmayan kentsel tarım uygulamasının çevreye uyumlu bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ticari olmayan kentsel tarım uygulaması, yerel üretimi ve tüketimi sağlamaktadır. Fakat ticari olan kentsel tarım uygulamaları, ihtiyaç fazlası üretimi amaçladığından çevreye uygunluğu tartışmaya açıktır. Dolayısıyla Kentsel Tarımın çevreci olması ve Derin Ekoloji anlayışına uygun olması ancak ticari olmayan kentsel tarımla mümkün olabilir. Ticari olmayan kentsel tarım uygulaması hem yerel hem de ihtiyaç kadar üretimi sağladığı için diğer canlıların yaşam alanlarına müdahalesi de az olmaktadır. Ayrıca ticari olmayan kentsel tarım uygulamasında bireyler kendileri için üretim yaptıklarından zararlı tarımsal girdileri kullanmaktan kaçınacaklardır. Bu durum dolaylı yollardan çevreye zararlı tarımsal girdilerin azalmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla ticari olmayan kentsel tarım uygulaması, Derin Ekoloji anlayışıyla ve Derin Ekoloji içinde yer alan Biyosferik Eşitlik İlkesi ile örtüşmektedir.

Kentsel Tarımın kökeni MS 442 yılına dayanmaktadır. Kentsel Tarım, eski bir uygulama olmasına rağmen 1960'lı yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Kentsel Tarımın uygulama alanı ve üretim hacmi, endüstriyel tarıma göre daha sınırlıdır. Dolayısıyla artan dünya nüfusunun gıda güvencesini sağlamak için Kentsel Tarımın tek başına yeterli olması beklenemez. Çevreci olarak nitelendirebileceğimiz Kentsel Tarım uygulaması, endüstriyel tarım gibi kitlesel ve hacimli üretim sağlayamamaktadır. Sonuç olarak Kentsel Tarımın uygulama alanının kısıtlı olması nedeniyle mevcut insan nüfusunun gıda gereksinimlerini karşılayacak düzeyde tarımsal üretime olanak vermesi mümkün değildir. Günümüzde uygulanan endüstriyel tarım çevreye verdiği zarar nedeniyle eleştirilebilir. Ancak endüstriyel tarımı hemen sonlandırıp Kentsel Tarımı hayata geçirmeyi önermek tutarlı olmayacaktır. Kentsel Tarımı, Derin Ekoloji kapsamında incelemek ve Kentsel Tarımın çevreye yararlı bir uygulama olup olmadığını tartışmak sorun teşkil etmemektedir.

Sonuç olarak insanların ihtiyaçları doğrultusunda icra edilen tarım, günümüzde amacından uzaklaşarak çevreye zararlı ve ihtiyaç fazlası üretimle kâr odaklı bir sektör haline gelmiştir. Günümüzde diğer canlıların yaşam alanlarına müdahale eden tarım Derin Ekoloji ilkelerine ters düşmektedir. Fakat tarımın doğrudan veya dolaylı olarak neden olduğu olumsuzlukları (emisyon, yanlış arazi kullanımı, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının bilinçsiz kullanımı gibi) azaltıp daha çevreci (dolayısıyla daha Derin Ekoloji anlayışına uygun) bir konuma gelmesine yardımcı olacak Kentsel Tarım gibi uygulamaların desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde daha çevreci, doğal kaynakları adil kullanan ve diğer canlıların yaşam alanlarına saygılı bir tarımsal üretim yapılır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu Ertan, K. (2014). Çevre etiği üzerine değerlendirmeler. H. Reyhan, A. Mutlu, H. H. Doğan ve A. Satır Reyhan (Ed.), *Sosyal çevre bilimleri* içinde (95-118). Ankara: Siyasal Yayınları.
- Anıkan, E. (2020). Çevreci düşünce ve çevre hukuku için radikal bir kılavuz: Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımı. *Türk Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 191-220.
- Carson, R. (2021). *Sessiz bahar* (çev. Ç. Güler) Ankara: Palme Yayınları.
- Cihanalp, C. (2019). Derin ekoloji ve tarım. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 35-45.
- Çoban, A. (2014). Doğa toplum ve yöntem. H. Reyhan, A. Mutlu, H. H. Doğan ve A. Satır Reyhan (Ed.), *Sosyal çevre bilimleri* içinde (15-36). Ankara: Siyasal Yayınları.
- Çüçen, A. (2011). Derin ekoloji. *International Symposium on Kazdağları*. International Symposium on Kazdağları. Retrieved from <https://yesilofke.com/wp-content/uploads/2017/02/derinekojoli.pdf>
- Ersun, N. ve Arslan, K. (2010). *Türkiye'de organik tarım ve iyi tarım uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Ertürk, H. (2018). *Çevre politikası*. Bursa: Ekin Yayınları
- Harari, Y. N. (2015). *Hayvanlardan tanrılara sapiens* (çev. E. Genç) İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Hodgson, K. (2011). *Investing in healthy, sustainable places through urban agriculture*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/141922981.pdf>
- İmga, O. (2006). Küreselleşen çevresel krize, hâkim paradigmad bir bakış olarak derin ekolojik yaklaşım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 84-97.
- İmga, O. (2017). Murray Bookchin ve sosyal ekoloji. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (167-186). Ankara: Liberte Yayınları.
- Kanbak, A. G. (2018a). Endüstriyel tarımın ekolojik krize karşı kentsel tarım bir çözüm olabilir mi? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 193-204.
- Kanbak, A. (2018b). Kent politikaları içinde tarımı düşünmek. *Journal of Turkish Studies*, 13(23), 169-184.
- Kaya, Y. ve Bıçkı, D. (2006). "Sürdürülebilirlik" argümanı ve "Derin Ekolojik" itiraz. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 231-249.
- Kapan, K. ve Öztoprak, Ş. (2020). Dünya ve Türkiye'den örneklerle kentsel tarım. A. Kara & S. Sönmez (Ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında güncel araştırmalar* içinde (57-81). Duvar Yayınları.
- Keskin, N. E. ve Yıldırım, C. (2019). Kentin ve kentte yaşamın tarımla dönüşümü. H. Reyhan ve A. Satır Reyhan (Ed.), *Yerel siyaset* içinde (67-86). Ankara: Palme Yayınları.
- Kıcık, N. (2023). *Küresel iklim değişikliğinde tarım ve bir çözüm önerisi olarak modern tarım uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum).
- Kurt, V. (2013). *Monokültür ve polikültür tarım uygulamalarının Oryza Sativa L. (Çeltik) bitkisinin gelişimine olan etkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trakya).
- Menteş, Y. (2019). *Sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanmasında kentsel tarım deneyimleri, "Türkiye için öneriler"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Malatya).
- Naess, A. (1994). Derin ekolojinin temelleri. G. Tamkoç (Der.), *Derin ekoloji* içinde. Ege Yayınları.
- Olgun, H. (2017). Ekofemizm: kadın-doğa ilişkisi ve ataerkil tahakküm. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (387-422). Ankara: Liberte Yayınları.
- Orpak, M. (2021). *Kent içi tarım uygulamaları araştırma raporu*. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA). Retrieved from <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/kent-ici-tarim-uygulamaları-arastırma-raporu.pdf>
- Önder, T. (2017). Derin ekoloji üzerine. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (117-148). Ankara: Liberte Yayınları.
- Özer, M. A. (2001). Derin ekoloji. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(4), 61-79.
- Sabah. (2021). *Özgeci ne demek? TDK'ya göre özgeci sözlük anlamı nedir?* Özgecilik. Retrieved from <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/ozgeci-ne-demek-ozgeci-tdk-sozluk-anlami>

- Sarıtaş, S. (t.y.). *Mitoloji ve animizm, fetişizm* (TÜBA Sunum Metaryeli). Retrieved from https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/2491/mod_resource/content/2/4.%20HAFTA.pdf
- Sunay, Ç. (2009). Kopernik devrimi. *TUBİTAK Bilim ve Teknik*, 88-90.
- Şahin, G. ve Kahraman, M. (2021). Kent içi tarım uygulamalarında dünyanın en eski örneği: Yedikule bostanları. *Turkish Studies-Social Sciences*, 16(1), 341-360.
- Tiryaki, O., Canhilal, R. ve Horuz, S. (2010). Tarım ilaçları kullanımı ve riskleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 154-169.
- TOB. (2022). *İklim değişikliği ve tarım* (Kurumsal). Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. Retrieved from <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi%20ve%20Tar%C4%B1m.pdf>
- Tuğaç, Ç. (2018). İklim değişikliğiyle ilgili birleşmiş milletler belgelerinin derin ekoloji bağlamında değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 325-359.
- Yaylı, H. ve Çelik, V. (2011). Çevre sorunlarının çözümü için radikal bir öneri: Derin ekoloji. *Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 369-377.
- Yaylı, H. ve Yashıkaya, R. (2015). İnsan doğa ilişkisi tasarımında radikal dönüşüm: Derin ekoloji. *International Journal of Science Culture and Sport (IntSCS)*, 3(Özel sayı-1), 452-465.
- Yıldırım, K. (2021). 21. yüzyılda toplum ile doğa arasındaki ilişkiyi açıklayan etik yaklaşımlar: çevre için erdem etiği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 30(4), 119-144
- Yıldırım, Ö. (2019). *Arne Naess Kimdir? Arne Naess Kimdir?* Kişisel ders notları. Retrieved from <https://www.felsefe.gen.tr/arne-naess-kimdir/>
- Yıldız, N. A. (t.y.). Tarımsal faaliyetlerin çevre kirliliği üzerine etkileri. 1-15.
- Yıldıztekin, M. ve Tuna, A. L. (2015). Ayçiçeği (*Helianthus annuus L.*) bitkisi polikültür koşullarda yetiştirildiğinde bor alımı etkilenir mi? *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 52(1), 99-106.